Ateizmin Gerekliliği

Percy Bysshe Shelley

SUB PRESS

seri 24

Tanrı yoktur.

Eğer doğayı bilmemek tanrıları doğurduysa, öğrenmek de onları öldürecektir.



Çeviri: Deniz Kurt
Kapak Tasarımı: Gamze Yeşildağ

SUB PRESS

9 786059 111171

seri 24

Ateizmin Gerekliliği

Percy Bysshe Shelley

Türkçesi Deniz Kurt



"igitur eme, lege, fruere."

SUB Yayımları 2019. Seri24.
Genel Yayım Yönetmenleri: Şenol Erdoğan & Murat Arslan.
Sertifika No: 33455.
Birinci Baskı: Temmuz 2019.
Kapak Dizaynı: Gamze Yeşildağ.
Matbaa: Çınar Matbaacılık. Sertifika No: 12683.
Telefon: 0 (212) 628 96 00.
SUB Basın Yayın Dağıtım Reklam Organizasyon Tic. Ltd. Şti.
Bağlarbaşı Mah. Güllü Cad. No: 71A 1 Gaziosmanpaşa / İSTANBUL.
subpress@yandex.com 0(216) 349 0039.

Tanrı Yoktur.

Bu iddiada yalnızca yaratıcı bir tanrının varlığının reddedildiği unutulmamalıdır. Evrene hâkim sonsuz bir güç hipotezi sorgulanmamaktadır.

Herhangi bir önermeyi destekleme amacıyla öne sürülen kanıtların geçerliliğini ihtimamla incelemek, hakikate ulaşmanın en güvenli yoludur ve bu yöntemin avantajlarını saymaya gerek dahi yoktur. Varoluş ve tanrıyla ilgili bilgilerimiz muazzam önem taşıdığı için, mevzu çok teferruatlı incelemeye gelmez. Bu nedenle, öne sürülen kanıtları kısaca ve tarafsız bir biçimde ele almaya koyulacağız. En başta inancın doğasını göz önünde bulundurmamız gerekecek.

İnsan zihni bir önermeyle karşılaştığında, evvela bu önermeyi oluşturan fikirlerin birbiriyle uyum içinde olup olmadığını algılar. Bir uyuşmanın algılandığı duruma inanç deriz. Sıklıkla, pek çok şey, bu algının derhal gerçekleşmesine engel olur; zihin ise algıdaki şüpheleri gidermek üzere bu engelleri ortadan kaldırmaya çalışır. Zihin, önermenin bileşeni olan fikirlerin birbiriyle olan pasif ilişkilerinin hatasız algılanmasını amaçlayan bu inceleme sürecinde aktiftir. Pek çok kişi, bu inceleme ile algılamanın kendisini birbirine karıştırmış, zihnin inanç sürecinde aktif rol oynadığı, yani inanmanın istençli bir eylem olduğu yanılgısına düşmüş, dolayısıyla zihin tarafından kontrol edilebileceği çıkarımını yapmıştır. Bu yanılgıyı devam ettirip inançsızlığı belli ölçüde günah addetmişlerdir. Hâlbuki inançsızlık tabiatı gereği ne günah ne sevap olabilir.

O hâlde diğer hepsi gibi inanç da etkisi, uyandırdığı heyecan seviyesiyle doğru orantılı bir tutkudur.

Üç adet heyecan seviyesi bulunur.

Duyular, zihnin tüm bilgi kaynağını teşkil ettiği için bunların sunduğu kanıtlar başı çeker.

Bu kanıtlardan yola çıkıp kendi deneyimlerimize dayanarak zihnin verdiği karar ikinci sıradadır.

Başkalarının bu şekilde verdiği kararlara bağlı deneyimleri ise en son sırada gelir.

(Önermelerin duyuların testinden ne kadar başarılı geçtiğini derecelendiren bir ölçek, bu önermelerin eşliğindeki inançların isabetli bir barometresi olarak düşünülebilir.)

Sonuç olarak mantığa aykırı ifadeler kabul göremez; mantık ise duyularımızın sunduğu kanıtlara dayanır.

Her türlü delil bu üç bölmeden birine yerleştirilebilir. Bizi bir tanrının varlığına ikna etmesi gerekenler, bunlardan elde ettiğimiz argümanlardır.

1. Duyuların sunduğu kanıtlar. Eğer tanrı görünecek ve duyularımız aracılığıyla bizi var olduğuna ikna edecek olursa, bu ifşa, inancı belirleyecektir. Böylece tanrının kendini gösterdikleri, onun varlığına olabilecek en kesin şekilde ikna olacaktır. Ne var ki teologların bahsettiği tanrı gözle görülebilecek bir varlık değildir.

2. Mantık. İnsandan, var olan her şeyin ya bir başlangıcı olduğunu ya da daima olageldiğini bilmesi beklenir. Aynı zamanda öncesi olan her şeyin bir sebebi olduğunu da bilir. Bu mantığı evrene uyguladığımızda evrenin yaratılmış olduğunu kanıtlamak şarttır. Bunu açık bir şekilde ortaya koyana kadar, evrenin daima var olduğunu varsaymak makul olacaktır. Bir yaratıcıyı varsaymadan önce bir eserin olduğunu kanıtlamak gerekir. Bir sebep-sonuç ilişkisine dair tek fikrimiz, olayların sürekli rastlantısallığına ve birinin diğerine dönüşmesine dayanır. Birbirinin tamamen zıddı olan iki önermeyle karşılaşıldığında, zihin, aralarındaki en akla yatkın olana inanır. Evrenin daima var olduğunu varsaymak, evrenin ötesinde, onu yaratma kabiliyetine sahip bir varlığı hayal etmekten daha kolaydır. Zihin zaten birinin ağırlığı altında ezilirken, yükün dayanılmazlığını arttırmak durumu daha da kötüleştirmez mi?

İnsanın kendi varoluşuna dair bildiklerine dayanan bir başka argüman da vardır. İnsan, şimdi var olduğunu bildiği kadar bir zamanlar var olmadığının da bilincindedir; o hâlde varoluşunun bir sebebi var demektir. Fakat neden sonuç ilişkisine dair fikrimiz, olayların sürekli rastlantısallığına ve birinin diğerine dönüşmesine dayanmaktadır ve durumu deneysel muhakemeyle ele aldığımızda yalnızca yeterli etkisi olan etkilerden çıkarımlarda bulunabiliriz. Ne var ki belli vasıtaların etkilediği yaratıcı bir güç olduğu muhakkaktır. Bu gücün o vasıtaların bünyesinde bulunduğunu kanıtlayamasak da karşıt hipotezi de göstermek imkânsızdır. Yaratıcı güce aklımızın eremeyeceğini kabul ederiz; fakat aynı etkinin ebedi, her şeye vâkıf, her şeye muktedir bir varlık tarafından oluşturulabileceğini düşünmek, sebebin ne olduğu gizemini aydınlatmaz, aksine daha da akıl ermez bir hâle götürür.

3. İfadeler. İfadelerin mantığa aykırı olmaması şarttır. Duyularıyla tanrının varlığına ikna olduğunu ifade eden kişilere, ancak ve ancak tanrıyı aslında görmeyip sadece gördüklerini sandıklarını daha az olası bulursak inanabiliriz. Mantığımız, yalnızca mucizelere tanık olduklarını iddia etmekle kalmayıp tanrının mantıksız olduğunu da öne sürenlerin ifadelerini kabul etmez; zira tanrı ona inanmamızı buyurmuş, inancı en yüce armağanlarla ödüllendireceğini, inançsızlığı ise sonsuz ıstırapla cezalandıracağını söylemiştir. Oysaki yalnızca istençli eylemleri kontrol edebiliriz; inanç ise istençsiz bir eylemdir. Zihin ya pasiftir ya da sırf istemsizce aktiftir. Buradan yola çıkarak tanrının varlığına dair dayanaklı bir ifadede bulunulamaz veyahut ifade tanrıyı kanıtlamaya yeterli değildir. Daha önceden, tanrının varlığına mantık vesilesiyle de ulaşılamayacağını gösterdik. O hâlde sadece duyularının sunduğu kanıtlarla ikna olanlar ona inanabilir.

Dolayısıyla, bu üç fikir kaynağından da yeterli kanıt elde edemediğimize göre zihin yaratıcı bir tanrının var olduğuna inanamaz. Aynı zamanda inanç zihnin bir tutkusu olduğuna göre, inançsızlığın herhangi bir şekilde günah addedilemeyeceği de ayan beyan ortadadır.

Herhangi bir tartışma konusundaki görüşlerini gölgeleyen sahte gözlükleri çıkarmayanlar dışında kimsede suç bulunamaz.

Tanrı bir hipotezdir, bu nedenle de kanıtlanması gerekir. Kanıtlama yükümlülüğü, inananın omzundadır. Sör Isaac Newton'ın dediği gibi: *Hypotheses non fingo, quicquid enim ex phaenomenis non deducitur hypothesis, vocanda est, et hypothesis vel metaphysicae, vel physicae, vel qualitatum occultarum, seu mechanicae, in philosophia locum non habent.*[1] Yaratıcı bir Tanrının var olduğuna işaret eden tüm kanıtlar bu kıymetli kurala tabidir. Çeşitli güçlere sahip çeşitli cisimler görürüz. Bunların yalnızca etkilerini kavrayabildiğimiz için içinde bulunduğumuz bu cehaletle onların özlerine ve sebeplerine saygı duymakla yetiniriz. Newton bunlara eşyanın fenomenleri der, ancak felsefe, gururu yüzünden bunların sebepleri konusundaki cehaletini kabul etmez. Tanrı adını verdiğimiz sebeplerini tahmin etmeye çalıştığımız bu fenomenlere, keyfi bir şekilde, tüm olumsuz ve çelişkili nitelikleri yükleriz. Sebepler ve özler konusundaki cehaletimizi örtbas etmek için bu hipoteze genel isim uydururuz. Tanrı adını verdiğimiz varlık katiyen Newton'un bahsettiği koşulları yerine getirmemektedir. Felsefenin kibri, dokuduğu peçesiyle filozofların cehaletlerini kendilerinden dahi saklamasını sağlar. İpliklerinde avam antropomorfizmin izlerini taşır. Sofistler de aynı amaca yönelik sözcükler kullanmışlardır; Aristocuların gizemci yönlerinden Boyle'un buğusuna[2] veyahut Herschel'in kuyruklu yıldızları ve nebulalarına[3] dek... Tanrı, sonsuz, ölümsüz ve akıl ermezdir; cahil mantığının uydurabileceği her boş teyit kılıfına sığabilir. Ona tapınanlar dahi, hakkında bir fikir sahibi olmanın

---

[1] "Hipotezleri uydurmam; zira fenomenlere dayanmayan her şeye hipotez denmelidir ve ister metafiziksel ister fiziksel olsun isterse gizemciliğe dayansın, hiçbir hipotezin felsefede yeri olmamalıdır."

[2] Robert Boyle [1627-1691], İrlandalı doğa filozofu ve kimyager. Manyetizmanın nesnelerin etrafındaki devinim hâlindeki, somut, atomik parçacıklarından oluşan bir "buğu" [*effluvium*] nedeniyle oluştuğunu ileri sürmüştü. [ç.n.]

[3] William Herschel (1738-1822), İngiliz astronom.

imkânsız olduğunu kabul ederler. Fransız şairle birlikte bağırırlar: *Pour dire ce qu'il est, il faut etre lui-meme.*[4]

Lord Bacon, ateizmin insanı mantığa, felsefeye, doğal ahlaka, yasalara, itibara ve erdemli yaşamak için ihtiyacı olan her şeye götürdüğünü söyler; ancak batıl inanç tüm bunları yıkar ve yerlerine insanların akıllarını boyunduruğuna alan bir tiran gibi yükselir. Dolayısıyla ateizm hiçbir zaman devlet için tehlike teşkil etmez, aksine insanın görüşünü berraklaştırır, zira gözü mevcut hayatın ötesinde başka bir şeyi görmemektedir. - (Bacon'ın Ahlak Üzerine Denemeleri)

İnsanın ilk teolojisi başta elementlerden, tabiattaki devasa ve maddi nesnelerden korkmasına yol açtı. Ardından bu elementleri kontrol eden etkenlere, kahramanlara veya üstün niteliklerle donanmış insanlar gibi daha düşük ruhlara biat etmeye başladı. Tefekkürün etkisiyle tüm tabiatı tek bir etkene, güce veya evrensel ruha bağlayarak dünyayı basitleştirmeye çalıştı. Sebepten sebebe tırmanarak artık hiçbir şey göremediği bir noktaya ulaştı ve tanrıyı o karanlığa yerleştirdi. İşte bu zifiri karanlıkta huzursuz hayal gücü, doğaya dair bilgisi, pek sevdiği o hayaletleri kovalayana dek ona musallat olacak kuruntular üretmeye koyuldu.

Eğer kutsala dair fikirlerimizi izah etmeye çalışıyorsak insanın "tanrı" sözcüğünü yalnızca gördüğü etkilerin en saklı, en uzak ve en bilinmezini isimlendirmek üzere kullandığını itiraf etmek zorundayız. İnsan, tanrının adını sadece doğal ve bilinen sebeplerin oynadığı oyunu anlamamaya başladığında kullanır. Bu sebepleri bağlayan ipi elinden bir kere kaçırdı mı ya da aklı olaylar zincirini takip edemez oldu mu kolaya kaçar ve tanrıyı nihai sebep, yani bildiği tüm sebeplerin ötesi olarak adlandırarak arayışını sonlandırır. Böylelikle bilinmeyen bir sebebe muğlak bir değer atfetmekten ötesine geçemez; bu noktada tembelliği ya da bilgisinin sınırları onu durmaya zorlar.

---

[4] "Onu anlamak için o olmak gerekir."

Tanrının bir fenomenin yaratıcısı olduğunu her söylediğimizde o fenomenin tabiatta mevcut ve tanıdığımız güçlerin ve etkilerin sayesinde nasıl işlediğini bilmediğimizi göstermiş oluruz. Bu yüzdendir ki çoğunluğunu cahillerin oluşturduğu insan ırkı, yalnızca en alışılagelmemiş, çarpıcı etkileri değil, aslında inceleyen ve okuyan herkesin anlayabileceği kadar basit sebepler sonucunda meydana gelen en basit olayları bile bir kutsala atfeder. Özetle, insan, cehaletinin çözmesine mâni olduğu bilinmeyen sebeplere, şaşırtıcı etkilere daima saygı duymuştur. Tabiatın molozlarının üzerine hayali bir kutsalın dev heykelini dikmiştir.

Eğer doğayı bilmemek tanrıları doğurduysa, öğrenmek de onları öldürecektir. İnsan ne kadar bilgilenirse gücü ve kaynakları da aynı oranda artacaktır. Bilim, sanat, sanayi desteğine sahip olacaktır. Deneyim, anlaşıldıkları anda artık korku yaratmayan birçok sebebin karşısında ona güven verecek, direniş vasıtaları sağlayacaktır. Özetle, zihni ne kadar aydınlanırsa korkuları da bir o kadar azalacaktır. Eğitimli insan batıl inançlı olamaz.

Koca uluslar babalarının ve rahiplerinin tanrısına tapınmaya, sırf kulaktan dolma bilgiler (nesilden nesle aktarılan rivayetler) yüzünden devam eder. Otorite, alışkanlık, biat ve âdet; inancın ve kanıtların yerini alır. Dizlerinin üzerine çöker ve dua ederler çünkü babaları onlara diz çökmeyi ve dua etmeyi öğretmiştir. Çünkü ilkel zamanlarda yasaları koyanlar ve rehberlik edenler onlara bunu vazife kılmıştır. "Tapın ve inanın, anlayamadığınız tanrılara. Bizim engin bilgeliğimize güvenin, çünkü biz kutsala dair sizden daha çok şey biliriz." Peki neden sizi takip edeyim? Çünkü tanrı böyle buyurdu, çünkü olur da direnecek olursan senin cezanı verecek. O hâlde sorgulanması gereken tanrının kendisi değil mi? Ne var ki insan hep aynı kısırdöngüye hapsolmuştur. Miskin aklına başkalarının hükümlerini kabul etmek hep daha kolay gelmiştir. Tüm dindar uluslar, otorite temelinde kurulmuştur. Dünyadaki bütün dinler sorgulamayı yasaklar ve eleştirenleri istemez. Otorite, insanın tanrıya inanmasını ister. Bu tanrı, yalnızca onu biliyormuş gibi yapan ve dün-

yada onun adına beyanda bulunan birkaç adamın otoritesine dayanır. İnsan yapımı bir tanrı, kendini insanlara tanıtmak için elbette yine insanlara ihtiyaç duyacaktır.

O zaman esas rahiplerin, inananların, metafizikçilerin tanrının varlığı hususunda iddialı olmaktan kaçınmaları gerekmez mi? Oysa bunun yerine tüm insanlık için pek gerekli olduğunu söylüyorlar. Fakat dünyanın dört bir yanındaki çeşitli inanç mensupları veya düşünürlerin ilahiyatla ilgili görüşleri arasında bir uyum görebiliyor muyuz? Meslekleri aynı tanrıya tapmak olan kişiler bile aynı fikirde midir? Meslektaşlarının onun varlığına dair gösterdiği kanıtlardan memnun mudur? Tabiat, tanrının kılavuzluğu, sahte kâhinleri tespit etme yöntemleri konularında hemfikir midir? Dünyada tanrı biliminin gerçekten kusursuz olduğu tek bir ülke var mıdır? Bu bilim, en beyhude zanaatta, en hor görülen meslekte bile rastlanan tutarlılık ve değişmezliği gösterebilmiş midir? Bu sözcükler; maneviyat, yaratılış, kader ve rahmetle, teolojinin tüm dünyaya yaydığı şu kocaman bir nüans yığınıyla çelişir. Asırlardır birbiri ardına gelen düşünürlerin tasarladığı bu dâhiyane icatlar, heyhat, işleri daha bile beter karıştırdı ve insanın en gerekli bilimi ta bugüne dek en ufak bir sabitlik bile kazanamadı. Binlerce yıldır tembel hayalperestler kutsal hakkında tefekküre dalmak için, onun gizli niyetlerini sezmek için, bu mühim muammayı çözecek doğru hipotezi bulmak için birbirlerinin nöbetini devraldılar. Ufacık başarıları teolojinin kibrinden bir şey götürmedi. Bu kibir hep tanrıdan bahseder, tanrı adına şunun kafasını keser, bir yandan bu ali varlık en bilinmeyen ve en çok tartışılan şey olmaya devam eder.

İnsan eğer kendisini gözüyle görebildiği ve merak ettiği şeylerle sınırlasa ve kutsalı araştırmaya harcadığı emeğin yarısını gerçek ilimleri, yasaları, ahlaki ilkelerini ve eğitimini iyileştirmeye harcasa ne de mutlu olurdu. İnsan, işsiz güçsüz kılavuzları kendi aralarında baş ağrıtan depderin konularda çene yarıştırmaya bırakabilse ve bu manasız tartışmalara karışmamayı becerse hem daha bilge hem de daha mesut yaşardı. Ne var ki anlamadığı şeye önem atfetmek cahilin do-

ğasında vardır. İnsanın kibri güçlükler karşısında katılaşacak şekilde tasarlanmıştır. Bir nesne kendisini ne kadar gözlerimizden saklamaya çalışırsa görmek için bir o kadar can atarız, çünkü gururumuza dokunur, merakımızı uyandırır ve ilginç gelir. Tanrı uğruna kavga veren herkes, aslında, toplumun yanlış yapılanmasının doğurduğu tüm tutkular arasında en kolay incinen ve en büyük aptallıklara yol açan kendi kibri için savaşıyordur.

Bir an için teolojinin taraflı ve despot hükümleriyle insanlığın kaderini belirleyen kaprisli tanrı fikrinin sinir bozuculuğunu bir kenara bırakıp bu tanrının karşısında tir tir titreyenlerin bile ona atfettiği sözde iyiliğe odaklanmaya çalışsak bile, sadece kendi zaferi uğruna çalıştığını, olanca müşkülpesentliğiyle akıllı varlıkların biatini beklediğini, insanın iyiliğini emeğiyle bir tuttuğunu düşündüğümüzde, bu görüşleri ve huyları aynı tanrının insanlığın büyük çoğunluğunu kendisi hakkında bıraktığı böylesi muazzam bir cehaletle nasıl bağdaştırabiliriz? Eğer tanrı tanınmak, övülmek, şükran görmek istiyorsa kendisini neden sevgisini ve tapınmasını arzu ettiği akıllı varlıklara en güzel hâliyle göstermiyor? Neden bazı mahluklarını sinir bozucu bir şekilde kayırıyormuş gibi gözüken kişisel ziyaretlerden çok daha ikna edici bir şekilde kendisini aynı anda tüm dünyaya ilan etmiyor? Her şeye muktedir olarak, yazarlarının kendi aralarında bile ha bire çeliştiği gülünç dönüşümlerden, o sözde tecessümlerden çok daha ikna edici yollar bulamaz mıydı? Dünyanın dört bir yanında önünde diz çökülen sayısız yöneticinin kutsal misyonunu desteklemek üzere uydurulmuş birçok mucizenin yerine, bu kulların efendisi, insanın aklını anında istediği şeye inandıramaz mı? Güneşi semaya asmak, yıldızları darmadağınık saçmak ve uzayı takımyıldızlarla doldurmaktansa, ismini, özelliklerini, ebedi isteklerini okunaklı harflerle, dünyadaki herkesin eşit derecede anlayabileceği şekilde göklere yazsa zaferi böyle hırsla arzulayan ve insanın iyiliğini isteyen tanrı imgesine daha uygun olmaz mıydı? O vakit kimse tanrının varlığından, açık seçik isteklerinden ve gözle görülür niyetlerinde şüphe edemezdi. Böyle dehşetli bir tanrının bakışları altında hiç kimse onun buyruklarına karşı gelme cüretini gösteremez, hiçbir

ölümlü onun gazabını uyandırmayı göze alamazdı. Ayrıca, hiç kimse onun ismini kullanma veya isteklerini kendi keyfine göre yorumlama küstahlığında bulunamazdı.

Aslında teolojinin bahsettiği türde bir tanrının varlığını da ona atfedilen çelişkili özellikleri de kabul etsek dahi, hiçbir kılavuz veya tarikatın onu temsil etme hakkı bulunmadığı kolaylıkla görülecektir. Teoloji hakikaten de Danaos Kızları'nın süzgeci gibidir. Çelişkili özellikler ve riskli iddialar aracılığıyla tabiri caizse kendi tanrısını sakatlamış, elden ayaktan düşürmüştür. Eğer mutlak iyiyse ondan neden korkalım? Eğer mutlak bilgeyse neden geleceğimiz için kaygılanalım? Eğer her şeye vâkıfsa neden ona ihtiyaçlarımızı belirtelim ve dualarımızla bıktıralım? Eğer her yerdeyse neden adına tapınaklar dikelim? Eğer adilse neden zayıflıklarıyla yarattığı mahlukatı cezalandıracağından korkalım? Eğer bağışlayıcıysa ne diye bu zayıflıkları yenmeye çalışalım? Eğer her şeye muktedirse ona nasıl hakaret edelim, nasıl direnelim? Eğer mantıklıysa körlere veya mantıksız olma özgürlüğü bahşettiği kullarına neden kızsın? Eğer değişmez ise ne hakla hükmünü değiştirebiliyormuş gibi yapalım? Eğer aklımız ermeyecekse neden anlamaya uğraşalım? EĞER SÖZÜNÜ SÖYLEDİYSE EVREN NEDEN İKNA OLMUŞ DEĞİL? Eğer Tanrıyı bilmek en önemli şeyse neden en bariz ve net bilgi bu değil? (Systeme de la Nature – Londra, 1781)

Aydın ve hayırsever Plinius ateist olduğunu açıkça söylemiştir. *Quapropter effigiem Del formamque quaerere imbecillitatis humanae reor. Quisquis est Deus (si modo est alius) et quacunque in parte, totus est gensus, totus est visus, totus auditus, totus animae, totus animi, totus sul. ... Imperfectae vero in homine naturae praecipua solatia, ne deum quidem omnia. Namque nec sibi protest mortem consciscere, si velit, quod homini dedit optimum in tantis vitae poenis; nee mortales aeternitate donare, aut revocare defunctos; nec facere ut qui vixit non vixerit, qui honores gessit non gesserit, nullumque habere In praeteritum ius praeterquam oblivionts, atque (ut. facetis quoque argumentis societas haec cum, deo compuletur) ut bis dena viginti non sint, et multa similiter efficere non posse. -- Per*

quaedeclaratur haud dubie naturae potentiam id quoque ease quod Deum vocamus. (Plin. Nat. Hist. cap. de Deo.)

Kendi içinde tutarlı bir Newton felsefecisi muhakkak ateisttir. Bkz. Sör W. Drummond, *Academical Questions*, bölüm iii. Sör W. ateizmin yerçekimi sisteminin hatalı olduğu varsayımına götürdüğü kanısındadır. Ancak her ne kadar avam tabakanın inatçı peşin hükümlerini şekillendirse bile kanıt sunamayan bir hipotez yerine olgulardan çıkarım yapmak, felsefenin dürüstlüğüne daha uygun düşecektir. Eğer bu yazar ateizmin kabahatine ve saçmalığına çıkışmak yerine yanlış olduğunu gösterseydi, davranışı kuşkucunun alçakgönüllülüğünü de filozofun müsamahasını da daha iyi yansıtırdı.

Omnia enim per Dei potentiam facta aunt: imo quia naturae potentia nulla est nisi ipsa Dei potentia. Certum est nos eatenus Dei potentiam non intelligere, quatenus causas naturales ignoramus; adeoque stulte ad eandem Dei potentism recurritur, quando rei alicuius causam naturalem, sive est, ipsam Dei potentiam ignoramus. (Spinoza, *Tract. Theologico-Pol.* blm 1. s. 14.)

Yaşam ve dünya veya nasıl olduğumuza ve hissettiğimize hangi adı veriyorsak, harikulade bir şeydir. Aşinalığın pusu, varoluşumuzun büyüleyiciliğini gizler. Bazı gelip geçici yönleri karşısında hayranlığa kapılırız, fakat kendisi de başlı başına bir mucizedir. Onları ayakta tutan fikirlerle beraber imparatorlukların yükselişleri, hanedanların çöküşleri, dinî ve siyasi sistemleri doğmaları ve ölmeleri, yaşamın karşısında nedir ki? Üzerinde yaşadığımız bu dünyanın dönüşlerinin, dünyayı oluşturan elementlerin hareketlerinin, yaşamla karşılaştırıldığında ne önemi vardır? Yaşamın yanında yıldızlar, güneşler, biri de bu dünya olan gezegenler, tüm bunların hareketleri, istikametleri birer hiçtir. Yaşam denen bu büyük mucizeye mucizevi olduğu için hayran kalmayız. Aynı zamanda hem kesin hem de akıl sır ermez olan bir şeyin aşinalığı tarafından, öbür türlü etkisine aldığı varlığın tüm işlevlerini söndürüp yıldıracak bir hayretten korunuruz.

Eğer bir sanatçı, güneş sistemini, yıldızları, gezegenleri, gerçekte var olmadıkları hâlde kelimelere veya tuvale dökmeyi, bırakın hayata geçirmiş olmayı, hayal dahi etmiş olsaydı, şu anda gece üstümüzü örten göğün ve astronomi ilminin gösterdiği manzara karşısında hayran kalırdık. Ya da dünyayı, dağları, denizleri ve ırmakları; çimenleri, çiçekleri, ağaçların envaiçeşit yapraklarını; güneşin doğuşunu ve batışını süsleyen renkleri, atmosferin fırtınalı veyahut sakin tonlarını; tüm bunlar daha yokken hayal etmiş olsa gerçekten ağzımız açık kalırdı ve böyle bir sanatçıya, "*Non merita nome di creatore, se non Iddio ed il Poeta*," desek abartmış olmazdık. Fakat bunların hiçbirini herhangi bir heyecanla karşılamayız ve büyük bir keyif duyarak tüm bunların farkında olmak, seçkin ve olağandışı insanlara mahsus bir özellik gibi düşünülür. İnsanların büyük çoğunluğunun umurunda değillerdir. İşte yaşam, her şeyi içinde barındıran yaşam konusunda da durum budur.

Yaşam nedir? Düşünceler ve duygular, istemli veya istemsiz bir şekilde meydana gelir ve onları sözcükler aracılığıyla ifade ederiz.

Doğarız ama doğduğumuzu hatırlamayız, çocukluğumuzu ise bölük pörçük hatırlarız. Yaşamımızı sürdürürken yaşama yabancılaşırız. Sözcüklerin varoluşumuzun gizemine nüfuz edebileceğini sanmak amma büyük kibir! Kendimizi ne kadar az tanıdığımızı göstermeye pekâlâ yeterler; bu da az şey değildir. Çünkü biz neyiz ki? Nereden geliyoruz? Nereye gidiyoruz? Varoluşumuzun başı doğum, sonu ise ölüm müdür? Doğum ve ölüm nedir?

Aklın yaşama dair en ince çıkarımları, kulağa ne kadar ürkütücü gelse de, tekrarlanan düzenlerinin yarattığı alışkanlık hissi nedeniyle içimizdeki ışıklarını kaybederler. Adeta karşımızdaki bu sahnedeki renkli kaplama soyulmaktadır. Her şeyin sadece algılandığı hâliyle var olduğunu öne süren filozofların çıkarımlarına katıldığımı inkâr edemeyeceğim.

Bu, tüm inançlarımızı zorlayan bir karardır ve bu kararı dışarıdaki nesnelerin oluşturduğu somut evrenin "rüyaların yapıldığı maddeden" olduğuna ikna olmadan çok önce vermek gerekir. Popüler zihin ve madde felsefesinin akıl almaz saçmalıkları, ahlak üzerindeki onulmaz etkileri ve her şeyin kaynağı hakkındaki aşırı dogmatizmi beni genç yaşta materyalizme itmiştir. Materyalizm, genç ve yüzeysel beyinleri bir hayli cezbeder. Müritlerinin konuşmasına imkân tanır ve onları düşünmekten muaf tutar. Fakat gerektirdiği bakış açısına razı gelemedim. İnsan büyük tutkuları olan bir varlıktır, "hem önceye hem sonraya bakar," "düşünceleri tüm ebediyeti dolaşır," faniliğine ve çürümeye isyan eder. Yok olduğunu hayal edemez; hem gelecekte hem geçmişte yaşar; o anda neyse o değil, olageldiği ve olacağı şeydir. Gerçek ve nihai durağı neresi olursa olsun, içinde hiçlikle ve yoklukla husumet içinde olan bir ruh vardır. Tüm yaşamın ve varoluşun özelliği budur. Herkes aynı anda çemberin hem merkezi hem kenarıdır; merkez her şeyin kerteriz noktasıdır, çizgi ise her şeyi çevreleyen sınırdır. Materyalizm de popüler zihin ve madde felsefesi de bu tür düşünceleri yasaklar; bunlar yalnızca düşünsel sistemle uyumludur.

Anlaşılması güç konularda yazan bir yazarın muhakkak hitap etmekte olduğu sorgulayan zihinlere, hâlihazırda aşina oldukları argümanları uzun uzadıya tekrarlamaya lüzum görmüyorum. Düşünsel sistemin belki de en net ve etkileyici tasvirini William Drummond, *Academical Questions*'da yapmıştır. Böyle bir izahın ardından başka sözlerle anlatmak, fikrin enerjisini ve canlılığını kaybetmesinden başka bir işe yaramayacaktır. En müşkülpesent beyinler nokta nokta, kelime kelime incelemelerine rağmen illaki orada ifade edilen sonuca varanlar dışında kalan muhakeme sürecinde bir düşünce zinciri tespit etmeyi başaramamışlardır.

Bu itiraftan sonraki adım nedir? Yeni bir doğru oluşturmaz, gizli doğamızın eylemlerine de kendisine de dair yeni bir bilgi edinmemizi sağlamaz. Felsefenin, her ne kadar mimarı olmaya can atsa da, çağların dev yığınının öncüsü olarak daha yapması gereken çok işi vardır. Objeye bir adım yaklaşır; hatayı ve hatanın köklerini ortadan kaldırır. Arkasında, reformcu siyasi ve etik yaklaşımların vazifesi olduğu üzere bir boşluk bırakır. Zihni, kendi yaratılışının vasıtaları olan sözcük ve işaretleri yanlış kullanma özgürlüğüne indirger. İşaret sözcüğünü burada geniş anlamıyla, yani hem terimin genel tanımı hem de kendi kastettiğim özel hâliyle kullanıyorum. Bu ikinci anlama göre, tanıdığımız bütün objeler işaretlerdir; kendileri olarak değil, başka şeyleri temsil ederek vardırlar. Bunun nedeni, bir düşünce zincirini başlatacak tek bir düşünceyi oluşturma kabiliyetleridir. Yani tüm yaşamımız boyunca bize yanlış öğretildi.

Gelin çocukluktaki hislerimizi hatırlayalım. Dünya ve kendimiz hakkında ne kadar da belirgin ve yoğun bir kavrayışımız vardı! Sosyal yaşamın o zamanlar bizim için önem arz eden birçok koşulunu artık önemsemiyoruz. Fakat karşılaştırmanın altını çizmek istediğim noktası bu değil. Gördüklerimizi ve hissettiklerimizi kendimizden ayırt etmek şimdiki gibi alışkanlık hâline gelmemişti henüz. Sanki tümü tek bir kütle meydana getiriyor gibiydi. Bu açıdan, daima çocuk kalan insanlar vardır. Hülyalı denebilecek bir durumdadırlar; adeta benlikleri çevrelerindeki evrene sızıyor veya evren benliklerinin içine emiliyor gibi hissederler. Herhangi bir ayrımın farkında

değillerdir. Genelde, bu ruh hâllerinin ardından veya beraberinde, yaşamı alışılmamış yoğunlukta ve çarpıcılıkta kavrama deneyimleri yaşanır. İnsanlar büyüdükçe bu yetenek genelde azalır ve mekanik ve alışkanlıkla hareket eden bireylere dönüşürler. Yani önce duygular sonra ise muhakeme, birçok iç içe geçmiş düşüncenin ve tekrar aracılığıyla yerleştirilen izlenimlerin ortak sonucudur.

Düşünsel sistemin en incelikli çıkarımlarının öngördüğü yaşam görüşü, bütünlüktür. Her şey sadece algılandığı hâliyle mevcuttur. Fikirlerin ve harici nesnelerin adlarında ayrışan iki düşünce okulu arasındaki cüzi fark bulunur. Aynı mantık zincirini izlersek, kendi doğasını sorgulamakla meşgul zihne benzer şekilde, ayrı ve ferdî zihinlerin varlığının da yanılgı olduğu ortaya çıkar. Ben, sen, onlar gibi sözcükler ifade ettikleri düşünce kümeleri arasındaki gerçek, mevcut bir farkı işaret etmezler; yalnızca tek bir zihnin birbirinden farklı niteliklerini belirten imlerden ibarettirler.

Sakın bu öğretinin benim, şu anda yazan ve düşünen şahsın, o tek beyin olduğum varsayımında bulunduğu sanılmasın. Ben onun bir parçasıyım. Ben ve sen sözcükleri ve dilbilgisindeki işleyişleri sadece düzenleme amacıyla oluşturulmuşlardır ve aslında onlara atfedilen yoğun ve münhasır anlamlardan yoksundurlar. Düşünce felsefesinin kılavuzluğunda ulaştığımız bu incelikli kavramı ifade etmeye yetecek sözleri bulmak zordur. Sözcüklerin bizi terk ettiği o kenara gelip çattık ve hakkında bu kadar az şey bildiğimiz karanlık uçuruma bakarken başımızın dönmesinde şaşılacak hiçbir şey yok!

Hangi sistemde olursa olsun, şeyler arasındaki ilişkiler değişmez. Şey dediğimizde herhangi bir düşünce, yani ondan ayrı olduğunun bilincinde olacak şekilde herhangi bir başka düşüncenin uygulandığı bir düşünce anlaşılmalıdır. Bunların arasındaki ilişkiler de bilgimizin hammaddesi de değişmez.

Yaşamın sebebi nedir? Yani nasıl meydana geldi veya yaşamın dışındaki hangi etkiler yaşamı şekillendirdi/şekillendiriyor? Tarihteki tüm nesiller bu sorunun cevabını bulmak için didinip durdular ve

ulaştıkları sonuç şuydu: Din. Ancak popüler felsefenin iddia ettiğinin aksine, zihnin her şeyin temeli olamayacağı gayet açıktır. Zihin, özellikleri hakkındaki deneyimimize dayanarak konuşacak olursak -kaldı ki bu deneyimin ötesinde tartışmak ne haddimize!- yaratamaz, sadece algılayabilir. Sebebin bu olduğu söylenir. Ancak sebep, iki düşüncenin birbiriyle ilişki içinde algılandığı, belli bir zihinsel evreyi belirten bir sözcükten ibarettir. Popüler felsefenin bu büyük soruyu nasıl yetersiz bir şekilde ele aldığını görmek için, zihnimizde düşüncelerin nasıl oluştuğunu tarafsız bir şekilde gözden geçirmek yeterli olacaktır. Zihnin sebebinin, yani varoluşun sebebinin zihne benzer olması kesinlikle olanaksızdır.

Tüm çağlarda ve uluslarda, insanlığın büyük çoğunluğu ölümden, yani duygusal ve düşünsel fonksiyonlarımızın görünürde sona ermesinden sonra yaşamın devam ettiğine inanmıştır. Ama insanlık, bazı filozofların savunduğu, canlı bir varlığın mekanizmasının bileşenlerine ayrıştığı ve bunların en ufağının bile herhangi bir özelliğinden mahrum kalmadığı bir varoluş cinsine de ikna olmamıştır. İnsanlar, cisimden ayrı tuttukları, ruh ve maddenin birçok ismi altında sınıflandırılan anlayış ve aklın, bölünme ve bozunmaya daha az yatkın olduğu ve beden bileşenlerine ayrılsa bile ona can veren esasın sonsuza dek değişmeden kalacağı fikrinde ısrar etmişlerdir. Aralarında fizik bilimindeki en harikulade bazı keşifleri borçlu olduğumuz isimlerin de bulunduğu kimi filozoflar ise zekânın maddedeki parçacıkların belli kombinasyonlarının sonucundan ibaret olduğunu öne sürmüştür. Bunlardan, ölümden sonra yaşama inananlar ise tüm maddesel kombinasyonların tabiatında bulunan dağılma ve başka formlara dönüşme özelliğini yenecek, doğaüstü bir gücün müdahalesinden medet ummuştur.

Bu iki görüşün de yürüttüğü mantığı izleyelim ve böyle muazzam bir önemi haiz bu konu hakkında kendi fikrimizi oluşturmaya çalışalım. Bu çatışan inançları oluşturan fikir ve duyguları inceleyelim ve sözcükler ile düşünceler arasında hassas bir ayrım yapmaya gayret edelim. Konuyu deneyim ve olgunun testine tabi tutalım ve doğamızı bütünüyle göz önünde bulundurarak bileşenlerini dikkatli ve etraflı bir biçimde ele almanın, ölümden sonra yaşam olup olmadığını kesin bir şekilde savunmamızı sağlayabilecek nasıl bir yol açabileceğini bulmaya çalışalım.

Bu konuyu irdelemek için insanların genellikle ona eklediği teferruattan kurtulmak şarttır. Tanrının varlığı ve ölümden sonra bir ödül veya cezanın bekleyip beklemediği, konunun tamamen dışındadır. Dünyanın kutsal bir güç tarafından yönetildiği kanıtlansa bile bundan ölümden sonra hayatın olduğu çıkarımı yapılamaz. Bir ilahın,

kendisine atfedilen iyilik ve hakkaniyet gibi özellikleri sebebiyle iffetli kullarının hayattayken çektikleri eziyeti şüphesiz telafi edeceğini ve cezayı hak etmeyen tüm canlıları sonsuza dek mutlu kılacağını savunanlar olmuştur. Fakat genişletmesi ve açıklaması hem bıktırıcı hem de yersiz olacak bu görüş hem kimseyi tatmin etmez hem de burada çözmek istediğimiz düğümü keser. Üstelik, evrenin işleyişini idare eden gizemli esasın akıllı veya bilinçli bir varlık olmadığı ispatlansa bile aynı zamanda bir bedene can veren gücün beden öldükten sonra varlığını sürdürdüğü gayet makul bir iddia olabilir; bu, ilk başta o bedenle birleşmesini sağlayan kanunlar kadar doğaüstü bir etkiden bağımsız gerçekleşebilir. Ayrıca ölümden sonrasının olduğunun kanıtlanması bunun bir ceza ve ödülü beraberinde getireceği anlamına gelmez.

Ölüm dediğimizde bize benzeyen varlıkların gördüğümüz kadarıyla artık eskisi gibi olmadığı bir durumu kastederiz. Artık konuştuklarını duymaz, kıpırdadıklarını görmez oluruz. Eğer hissediyor veya anlıyorlarsa bile biz artık bunların bir parçası değilizdir. Dış organlardan başka bir şey göremeyiz ve maddenin, onsuz yaşamın ve aklın hâlâ orada olup olmadığını bilemediğimiz tüm narin dokuları parçalanmış ve dağılmıştır. Beden toprağın altına gömülür ve aradan belli bir zaman geçtikten sonra izi dahi kalmaz. Parlak dünyayı gölgesiyle karartan bitmez tükenmez melankolinin derdi işte budur. Sıradan bir gözlemci bu görüntü karşısında kederle dolar. Ecele, ölülerin hakikaten de artık yok olduğu inancına karşı, nafile, uğraşır durur. Ayaklarının dibindeki ceset, kendi kaderinin de habercisidir. Ondan önce gelenler, sesi hâlâ kulağında tınlayanlar, tatlı ve yumuşak bir sıcaklıkla yaşamına dokunmuş olanlar, yolunu öngörülü ışıklarıyla aydınlatanlar; artık hiçbirini bir daha göremeyecektir. Duyu organları yok olmuş ve onlara bağlı düşünsel işlemler kaynaklarıyla birlikte ölmüştür. Bir ceset görüp duyabilir mi? Gözleri çürümüş, kalbi kararmış ve durmuştur. İki topak kokuşuk et ile un ufak olmuş kemikler etrafını hisseder mi? Demek solan çiçeklerin taptaze renkleri orada yaşıyor, kırık çalgıların müzikleri ölüler arasında yeniden

hayat arıyor. Sıradan bir gözlemcinin kaygı ve korkuyla dolu düşünceleri bu şekilde olsa bile popüler din genelde bunları kendisine bile itiraf etmesine engel olur.

Doğa filozofu, ölümün herkeste uyandırdığı hislere ek olarak, bir de duygu ve düşüncenin toptan yok oluşu anlamına geldiğini daha kesin bir surette gördüğünü düşünür. Zihinsel yetilerin bedensel yetilerle birlikte artıp azaldığını ve dahi fiziksel doğamızdaki en geçici değişikliklere bile nasıl uyum sağladığını gözlemler. Uyku, yaşamsal ve düşünsel melekelerimizin çoğunu durdurur, sarhoşluk veya hastalık ise geçici veya kalıcı olarak bozar. Delilik veya aptallık, bu yetilerin en nadide ve üstün olanlarını bile bütünüyle silebilir. İhtiyarlıkta, akıl giderek güçsüzleşir ve tıpkı bedenle büyüyüp güçlendiği gibi onunla düşkünleşir. Bunlar, organların cansız maddelerin kanunlarına yenik düşmesiyle hislerin, algının ve aklın da sonunun geldiğini açıkça kanıtlamaktadır. Düşünce adını verdiğimiz şeyin gerçek bir varlıktan ziyade, evrenin geri kalanını oluşturan ve birbirlerine göre konumlarını değiştirdikleri anda var olmayı da kesen sonsuz çeşitlilikteki kütlenin belli kısımları arasındaki ilişkiden ibaret olması da muhtemeldir. O hâlde renk, ses, tat ve koku sadece göreceli olarak mevcuttur. Biz yine de düşünceyi sadece canlılara can veren ve yaşamlarını sürdüren eşsiz bir madde olarak düşünelim. O zaman neden bu madde diğerlerinden aslen böyle farklıdır ve neden diğer hiçbir maddenin muaf olmadığı kanunlardan muaftır? Gerçekten de elektrik, ışık ve manyetizma gibi maddelerden de havayı ve toprağı oluşturan diğer maddelerden de fevkalade farklıdır. Bu maddelerin tümü değişim, bozunma veya başka formlara dönüşme özelliği gösterir. Fakat ışık ile toprak arasındaki fark, yaşam veya düşünce ile ateş arasındaki farktan çok az daha fazladır. Bu ilk ikisi arasındaki fark hiçbir zaman, en azından ilk başta algıladığımız hâlleriyle, içlerinden birinin sonsuza dek var olduğuna dair bir argüman olarak öne sürülmemiştir. O hâlde, ikinci karşılaştırmadaki maddelerin varlığı sona erdiğinde, aralarındaki fark, neden birinin hâlâ varlığını sürdürdüğü, diğerinin ise sürdürmediği hususunda bir argüman olarak kullanılmaktadır? Ateşin ışık, sıcaklık gibi ateş

özellikleri göstermeden ya da yaşamın esasının bilinç, hafıza, arzu veya irade olmadan var olabileceğini söylemek; dili beceriksiz bir şekilde çarpıtarak tartışmayı amacından saptırmaktır. Yaşamın esasının farklı formlara dağılmış bir hâlde var olabileceğini söylemek, doğruluğu veya yanlışlığı kanıtlanamayacak bir iddiadır ve doğruysa insanlığın umut ve korkularını alakadar eden hâliyle ölümden sonra hayat ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Yine de gelin, düşünsel ve yaşamsal esasın bilinen tüm diğer maddelerden en belirgin ve temel bir şekilde farklı olduğunu, diğer tüm maddelerin paylaştığı az ya da çok benzerliği katiyen paylaşmadığını varsayalım. O zaman dahi ölümsüz olduğuna dair argüman nedir? Gördüğümüz ve bildiğimiz her şey yok olmakta ve değişmektedir. Yaşam ve düşünce gerçekten hiçbir şeye benzemiyormuş demek. Fakat bu ayrılık ve farklılık, ötesine dair hiçbir bilgimizin olmadığı o evreden sağ çıktığına dair zerre kadar kanıt sunmamaktadır ve bizi bu tahmine ve hayale götüren tek şey kendi dileklerimizden başkası değildir.

Doğumdan önce de var mıydı? Bu ihtimali tasavvur etmek güçtür. Her hayvan ve bitkide, maddeleri kendisini oluşturan maddeye dönüştüren bir yaratma esası mevcuttur. Yani, belli temel madde parçacıkları arasındaki ilişkiler değişime uğrar ve yeni kombinasyonlar oluştururlar. Esas, güç, sebep gibi sözcükleri kullandığımızda gerçek bir varlığı kastetmeyiz; o tabirlerin çatısı altında toplanmış belli fenomenleri sınıflandırmaya çalışırız. Burada bu esasın kimyagerin veya anatomistin gözünden kaçmış bir madde olduğunu varsayalım. Bu mümkündür; fakat bir görüşün mümkün olmasını doğruluğunun kanıtı farz etmek felsefeye yakışmaz. Bu esas, duyuların bağımlı olduğu organlarla birleşmeden önce görür mü, duyar mı, hisseder mi? Yalnızca duyuların iletebileceği fikirler olmadan muhakeme, hayal, idrak edebilir mi? Eğer yaşam ve düşüncenin bağımlı olduğu kısımlarımızın birbirine bağlandığı zaman olan doğumumuzdan önce yoktuysak; eğer yaşamımız başladığı andan önce de var olduğumuzu düşündürecek bir neden yoksa o hâlde yaşamımız bittikten sonra da var olmaya devam edeceğimizi varsaymak için bir neden

yoktur. Düşünce ve yaşam konusunda, her birimiz için durum, doğumdan önce de ölümden sonra da aynıdır.

Şu anda aklımızın almadığı bir formda var olmaya devam edeceğimiz ihtimalini söyleyenler olmuştur. Bu, en mantıksız varsayımdır. Ölümden sonrasının olmadığını savunanların sırtına, hakkında doğrulayacak tek bir argüman bulunmayan bir iddianın yanlış olduğunu kanıtlama yükümlülüğünü atmaktadır; üstelik iddianın kendisi yapısı gereği insanın deneyimleyebileceklerinin ötesindedir. Hakkında bilgi sahibi olmadığımız bir konuda kendi içinde çelişmeyecek kadar makul herhangi bir önermede bulunmak ve çürütün diye meydan okumak çocuk oyuncağıdır. Hayal gücünün en ücra sınırlarında beliren her şeyin makul olabileceği fikri işte böyle doğrulanmaktadır. Ancak iyi ki, bu tip iddialar ya bilinen doğa kanunlarıyla çelişmektedir ya da bilgi ve deneyimimizin sınırının öyle ötesindedirler ki hatalı veya konuyla alakasız oldukları kolayca görülebilir. Bu yüzden, yalnızca inanmak isteyenleri inandırabilirler.

Evrendeki tüm canlı ve cansız varlıkların ortak özelliği olan hep olduğumuz gibi kalma arzusu, ani ve daha önce yaşanmamış bir değişime maruz kalma çekincesi, ölümden sonrası fikrini doğuran üstü kapalı sebebin ta kendisidir.